„יִזְכּוֹר!"

ספור

מאת

דוד פרישמאנן.

הוצאת בן־אבינדור

ווארשא

בדפוס האחים שולדבערג דזיקא №1

שנת תרנ"ב לפ"ק

„ІЗКОРЪ!"

т. е.

Заупокойная молитва.

повѣсть **Давида Фришмака**

ВАРШАВА

—

1891.

Дозволено Цензурою
Варшава, 14 Октября 1891 года.

Dem

GÖNNER und KENNER

der hebräischen Sprache

Herrn **ISIDOR FUCHS**

zugeeignet

לא במתים אדבר הפעם, כי אם בנפש היה אשר בעורה בחיים נעשתה לה אַזכרה ואשר כמו מת חשבוה... והדברים האלה אשר אנכי בא לכתוב לפניכם על הגליון מלאים יגון ותמרורים רבים, ובעלותם על לבי והעלו עמהם נטפי דמעות אשר ידבקו אל עפעפי עיני, ויש אשר אחשוב כי מזורה על עיני רשת דקה אשר תבדיל ביני ובין הארץ הרחבה אשר לפני להעיב אותה ולשפוך עליה ערפל.

ובחוץ מלאה הארץ מסביב אורים גדולים ושמחה וצהלה, ויש אשר אדמה בנפשי כי על סביבותיו כל היקום ירון! קרני אור מתוך יורדות מתוך התכלת אשר ברקיע ממעל ובוקעות מבעד לחלוני ורקדו על פני הגליון הלבן אשר לפני, ואני יודע ומבין כי טל חיים חדשים נופל גם על לבי הנענה ופצעיו הנאמנים יחבשו כמעט, ושב ורפא לו. אכן עוד רגע אחד ורוח חדשה תחלוף על פני, רוח כהה מאד, וזכרונות מלאי תמרורים באים לפתע פתאם עם קרני האור יחד וחדרו לי אל תוך לבי ונגעו שנית אל מכותיו הטריות אשר לא חבשו עוד כליל ולא זרו עוד... איזה הדרך יעלה עמו לפעמים הבקר הצח והמתוק רוח כהה ומחשבות תמרורים? על מה רואים אנחנו פעמים רבות כי חוט הזהב היורד אלינו מן השמים יוריד עמו לפעמים זכרון מר כלענה אשר יפרוש רשת על עינינו להבדיל בינינו ובין הארץ הרחבה אשר לפנינו ולשפוך עליה ערפל?...

אכן מחשבות תמרורים ירדו אלי הפעם בבקר הזה עם חוטי הזהב אשר עשה לו, וזכרונות כבדים כעופרת תלוים בחוטים האלה והיו כעופרת גם בתוך לבי פנימה.

אבל פלא הוא ויהי לי לפליאה! כי יש אשר ארמה בנפשי והנה חדלו חוטי הזהב לרחף לנגד עיני והיו לתלתלי שער צהוב אשר ינועו אנה ואנה כנוע קרני האור...

מה זאת? — מחשבות רבות מתעוררות ברגע הזה בקרב לבי וזכרונות מאליפים עולים ויורדים בו, והנה רואה אנכי עולה אלי מן הארץ תמונת אסתר ואת זהב תלתליה אראה כתמול שלשום! אכן קסם על כנפי בקר לא עבות כזה לקסום לנו מראות ותמונות מלאי יגון ותמרורים רבים...

ואני בעלות על לבי זכרון אסתר ועלה עמה גם זכרון אביה ר' שמואל מרדכי ראָזענגאָלד העשיר, ואחריו רואה אנכי כיום הזה גם את תמונת הגראף האדיר, הוא הגראף ווינצענטי שטשעגולסקי, ואחרי כן תעלה אלי שנית תמונת ראזענגאלד העשיר, ופתאם אזכר את היום אשר שער ראשו הפך לבן בן-לילה והוא אז רק כבן ארבעים שנה...

ופתאם לפתע אזכור גם את חג השבועות אשר היה בימים ההם ואת כל אשר נעשה ביום החג השני ההוא...

אל מול פני גן-היער הגדול, מקום שם יחדלו שדרות האלונים באכה אל רחוב האנגלים, שם ינשא על פני גבעה קטנה השוק הרבוע עם בתיו הקטנים והלבנים; ובצאתך את פני השוק ההוא וירדת משם אל תוך העמק מעבר מזה דרך רחוב צר, הוא רחוב היהודים או רחוב בית הכנסת. — לפנים לא ישבו היהודים בלתי אם ברחוב בית הכנסת לבד, ואולם כיום הזה ינשא מתוך בתי השוק הרבוע גם הבית הגדול והאדום אשר בנה לו „האדון" ראזענגאלד אל מול פני בית תפלת הקתולים „חנה הקדושה". ושם בקצה רחוב בית הכנסת יראה הבית הקטן אשר דלתות חלונותיו שחורות ואפלות והן סגורות כל הימים; ואנשים זקנים יספרו לך את דבר הגראף הזקן סטאניסלאוו שטשעגולסקי, הוא דוד הגראף היושב בתוך גן היער כיום הזה, וכי ישב הגראף הזקן בבית הקטן הזה ירחים אחדים, הוא ונערה עבריה עמו, והרב הזקן ר' משה זכרונו לברכה קלל את הבית הזה ויהי הבית כמעי מפלה ואיש לא יבוא ולא ישב בו עד היום הזה. — ובעברך את פני הבית הזה ובאת אל תוך הרחוב וראית את בית הכנסת עומד נכחך; והבית הזה בית עתיק ימים וקירותיו עשוים עין אשר עלה בו רקבון וגגו מצפה פח רקוע לבן, וקירות העץ האלה הנה הם עומדים מאות שנים הרבה ונושאים עיניהם אל העבים, והם בשואלים לדעת את רזי העולם ואת הסודות הכמוסים שם ממעל להם...

ומאחורי בית הכנסת בין תלמי השדה הירוק ינהרו מימי נחל הווארטא הזכים והטהורים, והם יהמו וישקו, יתמרו ויגעשו מאות שנים הרבה לענות על רזי העולם והסודות הכמוסים אשר ראשית אין להם ואין להם תכלית, ואנחנו שומעים את הקולות ההם ואין מבין אותם מקרבנו...
ואולם בשובך מזה אל השוק הרבוע על פני הגבעה וראית בתוך העמק מעבר מזה את בית הכנסת ובתוך העמק מעבר מזה תראה את גן היער עם עציו הזקנים וארמונו העתיק אשר קירותיו עשוים אבן והם עומדים גם הם מאות שנים הרבה ונושאים עיניהם אל העבים; אז יש אשר יהיה עם לבבך לשאל: מה המרחק אשר בינינו פה ובין קירות העץ אשר לנגדנו שם?... ומאחורי הארמון ינהרו מי הווארטא והם יהמו וישקו, יתמרו ויגעשו, לענות אותנו דבר, ואזנינו תשמענה את הקולות האלה ואיש מתוכנו לא יבין אותם...

אכן לא מחשבות כאלה עברו משכיות לבי בבקר ההוא, ביום השני בחג השבועות, בעברי את שדרות האלונים ואת רחוב האנגלים ואת השוק הרבוע ואת רחוב בית הכנסת הארוך. — מה לילד קטן ולמחשבות כאלה? איכה יעוֹר בקרבו החפץ לדעת את המרחק אשר בין ארמון אציל פולאני ובין בית תפלה עתיק ימים?... לאטי התהלכתי ברחובות ההם ובהתהלכי הנחו אותי קרני האור המתוק אשר ירדו מן השמים; ויש אשר דמיתי כי נאחזו רגלי בסבך ברשת אשר טמנו לי חוטי הזהב ההם ולא אמלט עוד, ויש אשר עמדתי רגע על עמדי לראות בעצים הרעננים והירוקים אשר מלאו חיים חדשים, ויש אשר נבטתי לארץ להתבונן אל ערמות החול הצהוב אשר הזהירו ויצהירו מתחת לרגלי, וגם אל חלונות הבתים נשקפתי העומדים ברחוב היהודים וארא את הסוף הירוק אשר מלאו החלונות לכבוד השבועות ואת הלוחות והציורים אשר דבקו אותם אל לוחות הזכוכית... לאט לאט התהלכו גם יתר המתהלכים, וכמו יספרו צעדיהם, ופניהם קדימה, הלך וקרב אל בית הכנסת, ורוח קדושה, רוח שובה ונחת, מרחפת כיום הזה על פני כל הרחוב ההוא, ויש אשר ידמה כל איש מן המהלכים כי רגע אחד יתגדל ויתקדש, יתעלה ויתהדר— בעת ההיא ושמלות משי רחפו אנה ואנה וקשורים ירוקים וצהובים עפו בכתף מעל ראשי הנשים ובגדים חדשים בגדי חמודות הזהירו מעל כתפות

הגברים וכל הרחוב מלא תשואות; ופתאם והנה עמדו כל המהלכים רגע אחד תחתיהם, כי נגיד העדה, הוא ר' שמואל מרדכי ראזענגאלד, הולך, ולימינו הולכים שנים אנשים זקנים, איש ואשה, והם אבי ר' שמואל מרדכי ואמו. אכן זקנים השנים האלה מאד והם נשענים על משענותיהם בלכתם, ואולם אם נביט אל ר' שמואל מרדכי ואת פניו נראה, אז יש אשר נדמה רגע אחד כי זקן האיש הזה מאבותיו, כי על כן זקנו לבן כלו ופניו מלאים קמטים והוא עיף ויגע מאד. אבל פתאם זקף האיש את קומתו ואת ראשו הרים, ואז נתפלא וראינו כי גבהה קומתו מאד; וברגע הזה וגם עיניו רבו הצים ותפקחנה עד מאד ותבטנה על סביבותיו כעיני המשגע, ואחרי כן שב ויורד את ראשו ויהי עיף ויגע וילך שחות כבראשונה. ואולם בימים ההם ואני עוד ילד קטן אשר דברים כאלה נסתרים עוד מנגד עיניו — מה לילד לדעת על מה זרקה שיבה באיש אשר לא זקן עוד? מי יבינהו פשר המראה לדעת על מה ירבו עיני איש כברקים והיו כעיני המשגע?... לאט לאט התהלכתי ובשובה ונחת צעדתי על פני ערמות החול וכל קרבי בי ירנו; ובבואי אל בית הכנסת ואשמע את נגינות החזן, ואת קריאת הקורא שמעתי, ואזני קשובות לקול המפטיר. ופתאם והנה קול השמש קורא בכח „יזכור", ואני החלותי לראות ולהביט ולהבין במראה...

„יזכור!"

ושמלות חדשות וקשורים חדשים רתפו ויעופו בצד ובכתף ובגדי משי חדשים ומזהירים מלאו את חצר בית הכנסת תשואות. מתוך עזרת הנשים מהרו נשים רבות לצאת ומעל הסף מבית הכנסת נהדפו הגברים וידחקו איש את אחיו — וכל אלה אנשים עליזים ושמחים, אנשים צוהלים וטובי לב, אשר אב להם ואם להם! בחוץ יהולל העם, אף יגעש וירעש וכמשק גבים יהמה, ובבית פנימה ירד הענן על הקהל מן המזרח ועד המערב, מן הצפון ועד הדרום, ויראת אלהים נופלת על כל העם ואימה חשכה וקדושה מלאה את כל הבית. לאט לאט עוברות המלים על שפתי המתפללים, והנרות הרבים עולים בלהב בקול המולה דקה, והצללים רוקדים על פני קירות הבית לאטם, ותהי מסביב רוח תוגה חרישית וקדושה, והרוח הזאת נעימה ומתוקה. — האמת הדבר כי נשמות המתים

תתאספנה אל תוך בית הכנסת בעת העשות האזכרה? הירפאו הלבבות השבורים, אם יחבשו הפצעים אשר הכו הנשמות ההן בעוד בחיים חיתן? — ואני התגנבתי ואבט בעד חור הדלת: אולי אראה את אחת הנשמות ואת תמונתה אביר, אולי אראה גם את רחל הקטנה בת רבי ומורי אשר מתה עלינו בילדותה ואשר כמה לה בשרי ואשר ערגה לה נפשי כל הימים וגם בלילות...

וכאשר עמדתי ואבט הביתה, ואחרד פתאם חרדה גדולה, ואדע כי דמי קפאו בקרבי רגע אחד ולבי חשב להשבר; כי ראיתי את ר׳ שמואל מרדכי ראזענגאלד, והוא עומד אל המזרח וטליתו על כתפותיו וסדר המחזור בידו; אבן שפתיו לא נעו, ורק עיניו נפקחו עד מאד והתהורנה לתוך הספר אשר בידו באין אומר ובאין דברים...

מה לר׳ שמואל מרדכי ולמתפללים תפלות „יזכור"? — קרא לבי בקרבי — ואביו ואמו אים? האם מתו?...

ואני עמדתי ואבט שנית בעד חור הדלת ובדקיה, וארא את אבי ר׳ שמואל מרדכי הישיש יושב בין העומדים ומתפללים, ואחרי כן שבתי ונשאתי את עיני ואבט את כל קהל הנשים העומדות בחוץ ואזכור הישב אשר באה אם ר׳ שמואל מרדכי הזקנה אל תוך עזרת הנשים פנימה ולא יצאה עוד משם. — איכה יעמד איש עברי בבית הכנסת בעת תפלות „יזכור" ואב לו ואם לו? האם לא ראו אותו אביו ואמו ולא גרשו אותו משם? האם יראו אותו כל הקהל ולא ערבו את לבם לגשת אליו ולצוות אותו לצאת? ואת מי יזכור עתה בין המזכירים? את מי, את מי, את מי?...

הוי, ילד פותה אין תבין! בעת ההיא ואני טרם ידעתי וטרם הבינותי כי יש אשר נזכור איש והוא בספר התפלות לא נזכר ולא נפקד — כי לא באמר ולא בדברים נזכרנו כי אם בקרבנו ובלבנו...

ורק מקצה שנים הרבה שמעתי וידעתי כי עשה שמואל מרדכי ביום ההוא אזכרה לנשמת בתו...

לא את אביו ולא את אמו זכר בין המזכירים, כמנהג בישראל מאז, ורק את בתו זכר — ובתו גם היא לא מתה עוד ביום ההוא ותהי עוד בין החיים...

ומקצה שנים הרבה שמעתי וידעתי כי גם התאבל ר' שמואל מרדכי על בתו זאת וישב על הארץ שבעת ימים ושבעת לילות, כמתאבל על מת...

והיא חיה?...

אמנם כן! בעת ההיא ובתו חיה עוד, ורק הוא אמר עליה אשר מתה עליו ולא תחיה עוד אחרי מותה — והדברים האלה אשר אנכי בא לכתוב לפניכם על הגליון מלאים יגון ותמרורים רבים, ובעלותם על לבי והעלו עמהם נטפי דמעות אשר ידבקו אל עפעפי עיני, ויש אשר אחשוב כי מורה על עיני רשת דקה אשר תבדיל ביני ובין הארץ הרחבה אשר לפני להעיב אותה ולשפוך עליה ערפל. ובחוץ מלאה הארץ מסביב אורים גדולים ושמחה ויקר, ויש אשר אדמה בנפשי כי כל היקום ירן...

* *

*

גם ביום ההוא, יום חג השבועות, מלאה הארץ אורים גדולים מסביב, ושמחה ויקר על כל קצותיה. צפרים קטנות עפו אנה ואנה וכנפיהן נעלפות ומלאות צבעים נהדרים, וזבוב-האביב קם ויתעופף ויחלוף על פני ויהמה אל תוך אזני ויקרא לי את סודו הנעים. — מי לא ידע את הסודות הנעימים והקדושים ההם? לב מי לא חרד ולא רהה לשמעם? אכן סוד החיים הוא בהתחדש עלינו חיים חדשים! סוד הטבע הוא בשובו לחדש את נעוריו כקדם! סוד הלב הנשבר הוא בשובו להרפא ולהיות כמו חדש! — ואולם גם בבית הכנסת פנימה נשמעו סודות כאלה, והם גם הם נעימים וקדושים, אבל מפי הנשמות המתות באים הם ואל תוך לב החיים יבאו, ויבאו מארצות החיים אשר מעבר לגבולותינו ובפיהן תקראנה לנו להלוך עמהן; והסודות האלה סודות המות הם אשר מלא נעימות נצח! סודות הטבע הם אשר שב למנוחת עולמים באין צוחה ובאין פרץ עוד! סודות הלב הנשבר הם אשר לא יוסיף עוד לדאבה עד נצח נצחים! — וכל הדברים האלה נעימים וקדושים, ולבנו יחרד בנו לשמעם, ויש אשר נתאוה התאוה כי חרדת קדש זאת לא תסוף ולא תחדל עוד מקרבנו, עד כי יחדל לבנו מנוע עוד וחדלו כל הגלגלים וחדלו כל הפצעים וכל

המכות אשר הכה — כי נמות ולא נחיה עוד, וכי נישן את השנת הארכה אשר אין לה קצה ואין לה אחרית...

דומם ועושה על שפם עומד החזן אל השלחן וספר התורה בידו; ואחריו עומדים כל המתפללים וטליתיהם על כתפותיהם, ור' שמואל מרדכי גם הוא עומד ומחזורו בידו, והוא דומם כמת וגם שפתיו לא יעודו ולא ינועו.

„יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת..."

נשמת מי יזכור אלהים הפעם הזאת?...

הנה הוא עומד אל המזרח ועיניו מביטות והודרות בכח אל תוך המחזור אשר לפניו, והאותיות רוקדות לנגד עיניו. — את מי יזכור אלהים עתה? את נשמת מי יזכור? ישאל את נפשו שנית באין אומר ודברים, האם את נשמת בתי יזכור? האותה?... לא, לא, אדני, אל שופט מישרים! היא לא תזכר ולא תפקד עוד לנצח מאלהי ישראל, והיה הדבר הזה לטוב לה ולבלנו הרבה יתר מאד! הן אביה הוא והיא היתה לו לבת, והוא גם הוא לא יתפוין עוד לזכור אותה, ואף גם השבע השביע את נפשו זה מאות פעמים אשר לא ישוב ולא יוסיף עוד לזכור אותה כל הימים אשר יחיה! האם מלא את דבריו? אם עשה כאשר נשבע לנפשו ולא זכר עוד אותה כל הימים?...

— לא! — קרא לבו בקרבו קול גדול ולא חדל — אכן כבד עון ומלא הטאים אנכי וכל קדיש משחק לי, אשר אפר את הברית ואת השבועה ולבי לא יכני על מעלי זה; ואולם נשבע אנכי כיום הזה בעמדי לפני ה' כי מן היום הזה ומעלה יסוף ונכרת מקרב לבי ולא אזכור עוד אותה עד עולם!...

אבל על חמתו ולמרות אפו פרצו בקרב לבו ברגע הזה מחשבות והרהורות רבים כפרץ מים זידונים ולא משו עוד מקרבו...

ופתאם יזכור את היום אשר מתה עליו אשתו רבקה לאה, זכרונה לברכה, זה כשמונה עשרה שנים. השלג ירד ביום ההוא ולא חדל והרוח צרר בכנפיו את הקר הנורא ויהמה ויגעש מעל פני הגגות והעצים. אז הלך רגלי מחצר המות בשובו מלכת אחרי מטת אשתו, והוא עיף ויגע עד למאד, ולימינו ולשמאלו הלכו עמו האנשים אשר שבו גם הם הביתה,

והוא יזכור עתה כי התחרשו האנשים ויתלחשו, ויש אשר אמרו כי רואים הם את פניו והנה ישבה נפשו למנוחתה ותמצא נחמה. אכן בבואו הביתה ראה את היתומה, את אסתר'ל יחידתו, בלכתה לקראתו והיא מלאה טל ילדות ואביב חיים חדשים, ומראה פניה שסע את לבו כשסע את שחיף העין. הן קטנה היתה הנערה ביום ההוא, טרם מלאו לה עוד ארבע שנים, ואולם הרואה את פניה לא שכח עוד את הילדה עד נצח, ולא רק שער הזהב אשר מלאו את ראשה נתנו את חנה בעיני הרואים, ולא יפי פניה וחין פיה הקטן, ורק העינים, עיני התכלת, אשר כמוהן לא היו עוד לנערה קטנה כמוה וכמוהן לא תהיינה! והוא רק אחת יזכור, כי בבואו הביתה ובראותו את פניה החל לבכות בקול גדול, ועל הנערה התנפל ויאמצנה ויחבקנה אל לבו בידים חזקות עד כי החלה הילדה לצעוק בקול. אז עמדו כל האנשים אשר בבית ויתפללו את תפלת המנחה, והוא יזכור עתה כי לא הרפה ממנה בכל עת התפללו, ובהיות תפלת השמנה-עשרה לקחה פתאם על זרועותיו וינשאנה ויטלטלנה, וכל הקהל ראו אותו כראות פני משגע. „ומה, אחי ורעי, מה אתם אומרים על דבר יתומתי הקטנה הזאת"? דבר אל הקהל אחת ושתים, וקולו בא אל אזניו בקול איש זר העולה מתחתיות הארץ — ואולם האנשים אשר בבית חדלו ולא ראו עוד אותו כראות את המשגע...

ואחרי כן ישוב ויזכור שנית בעברו ביום ההוא אחרי הצהרים ברחוב העיר בשובו מחצר המות, פת קרח ירדה על פניו ותגע אל מצחו, והוא נשא את ראשו ויבט למעלה וירא והנה עורב שחור צורח ועף מעל פני אחד הגגות ועלה על ראש המגדל אשר לבית התפלה „חנה הקדושה", ובהביטו אל המקום הזה וישמעו אזניו את קול פעמון מורה-השעות בהכותו עד ארבע פעמים, ועל שפתיו במו שחוק יחלוף. — מדוע, ישאל את נפשו עתה, מדוע לא עזב את העיר ביום ההוא לבלתי שוב עוד אל ביתו עד עולם?

ופתאום יעלו על לבו זכרונות אחרים והוא יזכור עתה את השדכן, את יצחק-דוב, בבואו אל ביתו באחד הימים ההם ובדברו אליו לאמר: „ר' שמואל מרדכי! הן שדכן אנכי בישראל, ואני הנה מצאתי לך „נכבדות" לדבר בהן, אשר כמוהן לא היו עוד לתפארת ולתהלה..." והוא לא ענה

אותו דבר, ורק מכה אחת גדולה הכה אותו על הלחי ולא יסף, וכמעט נפל העדכן מלוא קומתו ארצה. — ואחרי כן באו לו הימים אשר גם אביו וגם אמו החלו לדבר על לבו, השכם ודבר, ויאלצוהו בדברים לקחת לו אשה חדשה, והוא באחת, אשר לא יוסיף עוד לקחת לו אשה עד עולם, וכל עמלם היה מאפע. אז יזכור את אמו אשר נגשה אליו באחד הימים ההם והדבר אליו לאמר: „בני! הן צעיר אתה לימים, עין רך אתה אשר עודו באבו, הבאמת אתה אומר להיות אלמן מאשה עד עולם?" והוא ענה אותה בפה מלאו ברוח שוקטת: „כן, אמי, אלמן אהיה מאשה עד יומי האחרון"! ואחרי כן הוסיפה אמו ותאמר: „הן אנכי, ואם אגזור עליך בגזרת כבוד אם לקחת לך אשה, התמרה את פי ולא תשמע לי"? וגם הפעם ענה אותה בשפה ברורה ובפה מלא: „אמי, חדלי לך ואל נא תעשי כדבר הזה, כי לא אוכל שמע לך"! ויהי אלמן מאשה עד היום הזה כאשר דבר. — האם היתה לאל ידו לעשות אחרת מאשר עשה? אם יכל לתת אם חורגת לילדה אשר כזאת?

ואחרי כן עברו ימים רבים, הלפו שנים אחרות, ושערות הזהב אשר לבתו מלאו זהב כתם על אחת שבע, ועיניה הטהורות מלאו תכלת שבעים ושבעה — ויהודים ונוצרים גם יחד נשאו את שמה תמיד על שפתיהם ותהי להם אסתר׳ל או אסתר׳קא למלה...

אז יזכור את הימים אשר רוה קנאה לבשה אותו תמיד בשמעו את שם אסתר׳ל יוצא מפי איש או אשה, כי חרה לו אשר יוכלו גם אנשים אחרים וזרים לקרוא בשמה ולראות את פניה. ואלהים לא הבדיל אותה לו לבדו. — בימים ההם ולנערה מלאו שלש עשרה וארבע עשרה שנה, ובכל זה לא חדל עוד מהציב את מטתה אצל מטתו בלילות, ויש אשר שכב כל הלילה ולא ישן, ואזניו פקוחות וקשובות לספור את נשימות אפה כדי תישן...

מדוע, ישאל את לבו עתה, מדוע לא לקח אותה בימים ההם ולא עזב את הארץ, הוא ובתו יחד, לנוס עד קצבי הרי חשך ולהסתר מעיני אדם? על מה לא עלה על לבו בימים ההם כי רעה נגד פניו אם לא יסתיר את המרגלית המזהירה אשר לו לבלתי תשזפנה עין זר? — הרב עשרו היה לו לשטן בדרך הזה כי לא אבה לאבד את הונו ביד?

אם אמת הדבר אשר יאמרו שכניו, יהודים ונוצרים גם יחד, כי אוהב כסף הוא מאין כמוהו והכסף לבדו הוא מבחר כל סגולותיו? — הן אמת נכון הדבר כי את כספו נתן בנשך, ומשכרתו היתה שלמה, כי לקח ולא חבל, ולא אהב להשתכר אל צרור נקוב — כל הדברים האלה אמת ונכונים ולא יכזיבם — ואולם יקומו נא שכניו ויאמרו לו: מדוע לא סרו בכל הימים הרבים ההם אל ביתו גם בערב או בלילה בעת קחתו את בתו, את אסתר'ל, על ברכיו, ומדוע לא נסו להביט גם אל תוך לבו פנימה למען דעת אל נכון עד כמה אהב את בתו זאת ועד כמה היה נכון בכל הימים להקריב את כל הונו ואת כל אשר לו לבלתי תפול אף שערה אחת משערות ראשה ארצה?...

אז יזכור את האצילים הפולאנים ואת ה„פריצים" ואת פקידי החיל ואת כל האנשים אשר באו אל ביתו בעת ההיא לקחת כסף בנשך, ופתאם יזכור גם את הגראף ווינצענטי שטשעגולסקי אשר בא גם הוא בימים ההם, ויהי להם משא-ומתן גדול ערך, וערכו שלשים אחוז ממאה לשנה, והגראף ראה ביום ההוא את אסתר ויאמר: „אדוני ראָזענגאָלד! הן ידעתי כי אוהב אתה לראות שכר טוב במסחרך, ואני לעשות רצונך הפצתי, כי על כן נכון אני לתת לך גם שלשה אחוז ממאה לחדש — התשמע? שלשה למאה! — ורק אחת אדרש ממך ואותה אבקש, כי תתן לי את בתך, את אכתר'קא!" — והוא יזכור עתה כי בשמעו את הדברים האלה יוצאים מפי הגראף לא זעף עליו לבו ולא עלה עשן באפו על דבר הלצון אשר המר לו האדון הגראף וכי ענה אותו בשפה ברורה וברות שוקטת: „שלשה למאה, אדוני הגראף, ולא יותר? אכן מעט הוא, אדוני, מעט מאד!" ורק בלילה בשבתו בודד בחדרו צעק לבו בקרבו ויכאב לו על הדברים אשר יעיז אציל פולאני לדבר באזני איש עברי אשר בת לו. ואף גם זאת יזכור כי יצא הגראף את פתח ביתו ביום ההוא ויאמר אל חלעבינסקי פקיד החיל אשר הלך עמו: „אכן האמן נא לי, אדוני, כי גם הדבר הזה יהיה לו למסחר! הן איש יהודי הוא, והיהודי נכון לעשות את כל אשר תבקש ממנו, ורק בצע כסף תן לו..."

ופתאם התיצבה תמונת נערה לנוכח עיניו, והוא כמו היה יראנה, ויש אשר ירים את ידו לתפשה בבגדה לבלתי תעזוב עוד אותו. ומדי

יביט בה יראה והנה זהב שערותיה נהפך זהב על אחת שבע ועיניה מלאו תבלת שבעים ושבעה וכל יצוריה מלאו קסם על כל קצותיהם.

או יזכור את הלילה אשר שכב על משכבו ואסתר העירה אותו משנתו:

— אבי הישן אתה?—

— מה לך, בתי, מה לך?—

— אין דבר, אבי, אין דבר.—

וכאשר נאחזו עפעפי עיניו שנית, והנה בתו קוראת אליו שנית בקול:

— אבי!—

— האם חלית, נשמת אפי? היכאב לך?—

— לא לא, אבי, ורק שאלה אמרתי לשאל מעמך... ואולם רב לי וגם שאל לא אשאל עוד!...

— שאלי בתי, שאלי נשמת אפי, ואני אענה—

— אין דבר, אבי! ואולם... הגידה נא: האמת הדבר אשר הזקנים יספרו באזנינו על דבר הגראף הזקן שטשעגולסקי, הוא הגראף סטאניסלאוו דור הגראף ווינצענטי? האמת הדבר כי גזל האיש הזה נערה עבריה וישב עמה בבית אשר לנגדנו, הוא הבית המחרם, וכאשר מתה הנערה פתאם קם הגראף ויוציא את שתי עיניה מחוריהן ויעש לו שתי טבעות זהב ואת העינים הביא במשבצת אל פני הטבעות, כשבץ את המרגליות, ולא הסיר עוד את הטבעות ההן מעל אצבעותיו עד יום מותו ויקבר עמהן?...

— מי הגיד לך כדברים האלה, בתי?—

ואולם עמקו מחשבות הנערה פתאם ולא הוסיפה עוד לענות דבר ולא שמעה עוד את הקול המדבר אליה, ורק הגה עבר על שפתיה:

— האַ?...

ואחרי כן נאלמה ולא השמיעה עוד קול וגם נשימות אפה לא נשמעו כל הלילה ההוא.

או יזכור כי העירה אותו בתו באחד הלילות משנתו ותשאלהו:

— אבי, הישן אתה?—

ואחרי כן הוסיפה ותשאל: האמת הדבר אשר אומרים לי כי היהודים יונקים את חלב הארץ, וכי גם אתה, אבי, בתתך להם כסף בנשך תאכל אותם בכל פה?

אז קפאו דמי לבו בקרבו ויגע אחד בדבר אליו הנערה את הדברים האלה, ויתגעש לבו ויתרגז, ויכאב לו ולא ידע על מה הוא כואב. החטא יחטא אם בכספו יקח לו לממכר ולהשתכר בו? אם באמת יונק הוא את חלב הארץ כאשר יאמרו הם או כאשר ישימו לו עלילות דברים באזני בתו למען גנב את לבה? — או יזכור כי היה עם לבבו פתאם לצוות את בתו לבלתי תוסיף עוד לדבר את האנשים החטאים ההם ולא יהיה לה עוד שיח ושיג עם האצילים ושרי החיל וכל המונם; ואולם ממחרת היום הזה ומבית שר העיר באו אליו לקרוא את בתו אל המשתה אשר עשה, ולא עמד עוד בו רוח למנוע את בתו מן הכבוד הזה אשר בכבודה גם לו כבוד...

לא — קרא עתה לבו בקרבו קול גדול ולא חדל — לא עמד בי רוח ביום ההוא, ולא עמד בי רוח בכל הימים הרבים ההם! אני הגבר ראיתי בבוא הרעל אל תוך חדרי לבה ולא עצרתי בה למנוע אותה ממנו! אני הגבר ראיתי בקום עליה עדת כל המרעים ההם, הלא המה האצילים וה„פריצים" ושרי החיל, ולא אמרתי אליה: בתי, חדלי לך מהם כי אני אסוך את דרכך! אני הגבר ראיתי בהחלה לקרוא ספרים וגליונות אשר השחיתו אותה יותר מן הרעל ומכל האנשים החטאים ההם, ופי לא הניא אותה מעשות כדבר הזה! וכאשר באו הימים וכל בני העיר כבר שלחו אצבע אחריה ודברו בה בשער, ואני גם אני החלותי לראות כי עברו אותה וכי עשו אותה לבוגדת בעמה ובמולדתה, לשנוא את שם ישראל, גם אז לא נפתחו עוד שפתי ואנסה תמיד לצדק את נפשה. ומי אפוא ישא היום את העון הזה? ההיא אם אנכי?...

אכן יזכור עתה כי בא יום מר ונמהר ויריבו שניהם בחזקה והוא ענה אותה קשות: כי דברה הנערה על דבר החיים ומה החיים דורשים מעם האדם וכי האיש אשר רק בכספו היה לו לנשמת אפו לא יבין עד עולם את דבר החיים ותכליתם, ויותר מהמה קצרה בינת כל איש עברי לדעת את פתרון המלה „חיים" — אז ענה אותה קשות. ואולם באחרית

הדברים שב ויתנן קולו וידבר רכות ונעימות, ואחרי כן בהיותו לבדו בחדרו, והנה עלו הדמעות בעפעפיו ותרבצנה לפתחי עיניו, והוא לא ידע את אשר היה לו.

בעת ההיא והוא יזכור פתאם כי קראו לה הנוצרים שם חדש אשר כמוהו לא שמע עוד מעודו, כי בחרו להם מלה חדשה: „קאָקעטקאַ" לאמר: עגבנית!

אבל מה לו ולדבר הזה? הן הוא עשה את כל אשר יעשה אב רחום והנן לבתו יחידתו! מקרוב ומרחוק קרא לו שדכנים לדבר בה נכבדות כאשר תאוה נפשו, ואת כל הונו אמר להקדיש לה ולאיש אשר יבחרו; ואולם היא השיבה פניו תמיד ריקם ובל החתנים אשר קראו לה לא מצאו חן בעיניה. ומדי עשותם כה וכה, וימים רבים עברו ושנה על שנה חלפה. אז יזכור את יצחק-דוב השדכן ואת הריב אשר היה לו בימים ההם עמו, כי בא אליו השדכן כפעם בפעם וידבר נכבדות בבתו; ואולם החתן אשר הביא לו הפעם לא היה עוד ממבחר החתנים, כי על כן השוה את פניו מדי שמעו את דברי השדכן, ואז הוסיף השדכן ויאמר: ר' שמואל מרדכי! האם תשכח ולא תזכור את כל המעלות הטובות אשר תמצא לנער הזה? האם תשכח ולא תזכור כי חפשי הוא לביתו גם מעבודת הצבא? ואולם בתך אסתר, הלא תדע את אשר יאמרו עליה, כי היא אין לה חפשה מן הצבא...

ואולם השדכן לא כלה אז את דבריו, והוא יזכור כי השליך אותו החוצה על דבר הלצון הרע הזה אשר חמד לו; ואף גם זאת יזכור כי בשמעו את דברי השדכן הבין אל נכון כי רק לנקום ממנו את נקמתו חפץ השדכן על דבר מכת-לחי אשר הכה אותו באפו בשבבר הימים — אבל בלילה ההוא לא ראה עוד שנה בעיניו וגם בלילות הבאים לא ישן עוד ולא ידע מנוחה בנפשו...

ופתאם עלה על לבו שנית זכרון אשתו רבקה לאה ומותה, והנה היא שוכבת יום אחד לפני מותה על מטתה ובאצבעותיה תקרא לו וקולה לא ישמע. ובגשתו אל מטתה ובראותו את פניה הלבנים, נאחזו דמעות בעפעפי עיניו ולא יכול להתאפק. אז תאמר אליו: „שמואל מרדכי!" וגם קולה ישמע עוד עתה בתוך אזניו כאָז ומיתרי לבו ינועו עוד לשמעו:

„שמואל מרדכי! השבעה נא לי כיום הזה כי תהיה לאם לבתי..." ואחרי כן חרלה וקולה נהפך ויהי למהמאות ויבוא בו כמו שמן: „לא, שמואל מרדכי, לא! למה תבכה? הן לא להכאיב לך דברתי — הן אתה ידעת כי לא דברתי להכאיבלך — אל נא תשבע לי! כי אין לי חפץ בשבועתך — וגם בלעדי תהיה לה לסתרה כי רות אחרת לא תוכל להיות עמך." ואולם בבוא הערב קראה לו שנית ותרזום באצבעותיה, ותאמר לו: „ובכל זה, שמואל מרדכי, השבעה לי כיום הזה!" והוא נשבע לה כאשר אמרה; ואולם בלילה ההוא והיא התעוררה ותשב על המטה ותבכה נהי בכי תמרורים. „הוי יתומה עזובה וגלמודה! הן כחציר תחלוף ותיבש ואיש לא יעצר כח לעצור בעד הרעה — כי אם לא תהיה לה עוד אשר תנחה אותה בחיים עד בלתי ימעדו רגליה..."

במה אפוא גדל עוני — ישאל את נפשו עתה ולא יחדל — במה חטאתי אנכי ובמה אשמתי כי כחציר חלפה ותיבש ואני לא עצרתי כח למנוע את הרעה אשר באה? הבאמת לא הייתי בכל הימים האלה אם לבתי? הבאמת אין איש בארץ אשר יוכל למלא את מקום האם המתה בנעוריה?...

אז יעברו בקרב לבו זכרונות כל שנות אלמנותו, וכפרץ מים זידונים יפרצו בו, ואת תמונת אסתר יביט עתה בהיותה לעלמה פורחת אשר ליפיה אין ערוך עוד. בעת ההיא והגראף ווינצענטי שטשעגולסקי יבוא אל ביתו כפעם בפעם לעתים מזמנות ואשר לא מזמנות. אמנם נכון הדבר כי לא תאר ולא הדר היה לאיש ההוא, ורק האש אשר בערה בעיניו שפכה עליו לפעמים קסם הלוקח לב, ויהי כאביו וכדודו. ואולם אחת יזכור ואותה ידע אל נכון כי בתו אסתר תעבה את צלמו תמיד והבזהו, ומדי בואו ברחה מפניו ותסתר כפעם בפעם, וגם בא היום והיא אמרה לו בפה מלא כי לא תוכל נשוא אותו...

ואחרי כן באו הימים והיא התהלכה לשוח יום יום בגן-היער.

הבקסמים לבד אותה? אם רוחות ושדים ה׳ לו בעורו?

— לא, לא! לא אוסיף עוד לזכור אותה ואת הנעשה עוד! לא אחפוץ, לא אחפוץ! קרא פתאם בקול גדול, והמתפללים אשר עמדו בבית הכנסת מימינו ומשמאלו, הרימו את ראשיהם ויביטו בו...

ואולם על חמתו ולמרות אפו החל שנית לחשוב את מחשבותיו ולזכור את זכרונותיו, ויזכור פתאם את הלילה הגדול והנורא אשר יצאה אסתר מביתו ולא שבה עוד אליו...

ושלשה ימים ושלשה לילות בקש אותה ולא מצא, ורק מקץ ימים באה אליו השמועה הנוראה וידע את הנעשה.

וידע כי הגראף האדיר, הוא הגראף ווינצענטי שטשעגולסקי, לקח אותה עמו, והיא עזבה את עמה ואת מולדתה ותדבק בדת אחרת...

אז שב אל ביתו, והוא שקט ואמיץ, ווירד את היריעות אשר על פני חלונותיו, ויפרוש שמיכות על פני המראות והגליונים התלוים בקירות חדריו, ויעלה מנורת שמן קטנה, ויכן לו מושב על הארץ, וישב על הארץ שבעת ימים ושבעת לילות.

וביום השמיני בא אליו אחד מפקידי הצבא, הוא השר חלעבינסקי וישאל מעמו משאת כסף בנשך כמשפטו תמיד, והוא, היהודי, לא אבה עוד תת לו את הכסף בנשך אשר לקח מעמו כפעם בפעם, וידרוש מעמו אחוז אחד למאה יותר מאשר לקח מעמו עד היום הזה.

והנוצרים והיהודים גם יחד וכל יושבי העיר אמרו כי קשה לבו מחלמיש צור והוא אוהב כסף מאין כמוהו, וכי זכר בתו לא יבוא עוד לפניו ולא יעלנה עוד על לבו.

ואולם בלילה! בלילה! מדי שכבו בדד בלילות על משכבו, אז התלקחה הסערה בקרב לבו ויתגעש ויתרגז ויהי כמעט לאיש משגע...

איכה עזבה אותו הבוגדה? איכה יכלה לעזוב אותו? במה לקח המכשף את לבה? מה הקסם אשר קסם לה? מה עשה לה? מה עשה לה?...

ואז יזכור כי בא היום ודלת ביתו נפתחה ועל כף חדרו ראה תמונת נערה אשר תלתלי זהב לה ועיני תכלת לה, והנערה הזאת דברה אליו כמתחננת:

— אבי!

ואולם הוא אחז אותה בזרועותיו החזקות וישליכנה החוצה ואת הדלת סגר אחריה, ואחרי כן — — אחרי כן יזכור רק את האחת כי קם ממחרת היום ההוא מעל משכבו ויגש אל המראה התלויה בקיר חדרו

ויכס את פניו וירא והנה הפך שער ראשו לבן כלו, ויהי לאיש שיבה — בן-לילה . . . .

. . . .

. . . .

— ר׳ שמואל מרדכי!

ושמואל מרדכי הפנה את שכמו וירא והנה השמש עומד עליו.

— ר׳ שמואל מרדכי, ברוך אתה ביום-טוב זה! הן כלה הקהל זה כבר גם את תפלת המוסף והם עוזבים את בית הכנסת, ור׳ שמואל מרדכי עודנו עומד עטוף בטליתו...

— מ-מ-מה?...

ואחרי כן עזב את בית הכנסת גם הוא וילך אט ושקט וקומתו זקופה...

...„מה הקסם אשר קסם לה? מה עשה לה? מה עשה לה?"...

והקהל עובר את רחוב בית הכנסת שקט ושלו, ויעברו את הרחוב הארוך; ושמלות חדשות תתהפכנה אנה ואנה וקשורים חדשים יעופו בצד ובכתף, ורוח שלום ושלוה, רוח שובה ונחת הולכת לפניהם ומרחפת על פני הרחוב, ואיש עם אחיו מדבר זה בכה וזה בכה.

— אכן רעה נגד פניו! דבר הדין בנחת וילך לימין אבי — כי מרה-שחורה לבשה אותו והוא לא יבוא עוד בדברים עם איש. ואף גם זאת ראו כי חדשה היא! הראיתם? הן לא עזב את בית הכנסת למועד „הזכרת-נשמות" ויעמוד עם המתפללים...

— אמנם אפיקורס הוא, באלהים נשבעתי כי אפיקורס הוא! הוסיף עתה מורי ומלמדי אשר נגש גם הוא אלינו.

ור׳ שמואל מרדכי עודנו הולך ברחוב בית הכנסת ומתנהל לאטו וקומתו זקופה עד למאד...

„...מה הקסם אשר קסם לה? — מה עשה לה? מה עשה לה?"..

* *
*

עצי הגן אשר ביער עומדים חרש ולא יניעו ודליותיהם פרושות

הישימה; וצללים נטוי ארצה ופרושים על התלמים והערוגות, ויש אשר ירחפו וינועו גם בכה וגם בכה; ורק כאשר יעור פתאם הרוח לעבור בין ענפי העצים, ונעו דליותיהם פעם בחוקה ופעם מעט, והתחרשו העצים והתלחשו איש עם אחיו, ואיש אל רעהו ידבר בשפתו הנפלאה.

אלה זקנת ועבתה עומדת בתוך הגן, והיא כפופה ושחוחה, ודליותיה הרחבות פורשות צל גדול על כל סביביה. מי ימנה מספר לכל הספורים הנפלאים אשר שמעה הזקנה הזאת מעודה ועד היום הזה? מי ימנה מספר לכל האנשים אשר ישבו בצלה עד היום הזה ויאנחו, או אשר ישבו וישמחו?...

על פני ירק העשב עובר הרוח, וטרפי העשב ינועו רגע אחר, ואחרי כן ינועו גם העלים הירוקים אשר ממעל, ואחרי כן יהמו וירעשו בקול גדול כל ענפי העצים הגדולים הנטוים השמימה, והעצים יספרו איש לאחיו את כל אשר ראו ואת כל אשר ידעו.

אז יספרו איש לאחיו על דבר גבר אדיר בין אחיו, אשר עינים גדולות ושחורות לו, ואשר בא אליהם לשוח בין ענפיהם כפעם בפעם, ויש אשר נתן בשיר קולו, ויש אשר נשא קולו ויבך, פעם בהיות לבו טוב עליו והוא עלז ושמח, ופעם בהיות לבו רע עליו והוא מתאבל ונאנח! ויש אשר יבוא וישב תחתיו מאז הבקר ועד הערב או מן הערב ועד הבקר, והוא חולם בהקיץ ועיניו פקוחות, ופתאם יתעורר ויקום ובקול גדול יקרא: אכן מוקדי שאול בקרבי ולבי עולה בלהב! — אז יספרו העצים איש לאחיו על דבר פנים זועפים ומלאים תוגה אשר נראו בין הערוגות כפעם בפעם, ועל דבר תלתלי זהב ועיני תכלת אשר היו לפנים האלה, ואשר נראתה התמונה הזאת אליהם יום יום, והיא טרם תשחק וטרם תצהל קולה, ויש אשר תבוא ותשתטח על פני ירק העשב ומנצי החציר, ואת פניה תסתיר בתוך כפות ידיה הקטנות והענגות, ואחרי כן ישמע קול אנחה חלושה: הוי לי, הוי לי! כי צרה כל הארץ על סביבי ורוח אין עוד על הארץ לשאף אל קרבי!...

ואחרי כן יספרו כי באחד הימים ההם והאיש האדיר אשר לו העינים השחורות והגדולות בא ויקרא בקול גדול: אכן מלאך אלהים נראה אלי! — ואחרי כן יספרו כי גם הנערה אשר לה תלתלי הזהב ועיני התכלת

באה גם היא ותקרא בקול גדול: אכן מלאך אלהים נראה אלי! אכן יפים וטובים החיים בין המלאכים האלה!...

ופתאם יהמו העצים וירעשו וישקו, ואיש אל אחיו יספר את דבר הסוד הכתום והנפלא בהשמע קול נשיקת שפתים, קול אדיר וקדוש, ומארבע הרוחות בא הרוח וישא בכנפיו את הד קול הנשיקה הקדושה והזכה ההיא, וישאהו למעלה למעלה עד היריעות אשר בשמים... ואחרי כן יאלמו רגע אחד ואחרי כן יספרו חרש בקול מלחשים כי בנשף בערב יום קיץ ושפתים דולקות מלאות נעימות בטאו חרש את המלה: „אהבתיך!" ואחריהן ענו שפתים אחרות הדולקות ומלאות נעימות גם הן, וכמעט לא נשמע קולן בדברן, ותענינה ותאמרנה: „אהבתיך!"

אז יספרו כי באה נערה אל הגן ותקטוף לה עלים ירוקים ופרחים צהובים, ותלקט את העלים הירוקים ואת הפרחים הצהובים, והוא נוגה וזועפת עד מאד...

אז יספרו כי נערה באה אל הגן, ותרקד ותצהל, ותהי שמחה ומלאה היים הדשים, ותשחק ותצא במחולות, ואת העלים הירוקים אשר נפלו מן העצים נשקה למו פיה ואת הפרחים הצהובים חבקה באין מעצור, ותשק להם הלך ונשק...

ואחרי כן יספרו כי באחד הימים ההם והנערה באה בחפזון ותקרא: פדני נא, מלאכי ומפלטי, פדני נא כי נדמיתי! כי בתוך עם קשה לב אנכי יושבת והם טרם ידעו וטרם יבינו את הנעשה בקרב לב האדם פנימה. פדני נא מלאכי, פדני נא! כי שנאתים ומאסתים ולבי מכה לרסיסים מעצר רעה ויגון. פדני נא, מלאכי ומפלטי, פדני נא!...

ואחרי כן יספרו חרש בבא האיש האדיר כפעם בפעם, והוא בוכה בקול ואת שערות ראשו יגז כפעם בפעם והוא קורא:

„איך אעשה כדבר הזה וידי הן תקצר! — האם אקח אותה לי לאשה?... האשמע את קול מאהבי ורעי וזה לעגם אשתה יום יום? או אקחה אותה לי לאשה על אפם ועל המתם?—"

והעצים יהמו וירעשו, ינועו וישקו שנית, ויספרו בקול גדול את דבר הסוד הסתום בהשמע שנית קול אדיר וקדוש, קול נשיקת שפתים, ובבא הרוחות שנית ותשאנה את הד קול הנשיקה ההוא אל תוך השמים

אשר ברקיע ממעל, ואחרי כן בטאו שפתים דולקות ומלאות נעימות ותהיינה כמתלחשים בהשמיען את המלים הנעימות: אהבתיך! אהבתיך!

הס! — ברגע הזה יספרו העצים כי הנערה אשר לה עיני התכלת ותלתלי הזהב באה לשבת בתוך הארמון אשר מנגד העומד בין עצי הגן, והוא רם וגבוה מכל העצים הרמים והגבוהים אשר בגן היער הזה.

וענפי העצים ינועו עתה לאט לאט ובמסתרים יספרו חרש כי באו ימים טובים ורגעים קדושים לשני אנשים זכי רוח וטהורי לב היושבים בתוך הארמון העתיק ההוא.

הס! — האלה הזקנה הטתה ברגע הזה את ראשה ותדבר אל אלון רך וצעיר העומד לימינה ותאמר אליו: „בני! הן צעיר אתה לימים ואנכי ישישה, כי על כן טח עוד לבך מהבין את כל הדברים האלה! האם תחשוב בלבך כי הנערה אשר לה תלתלי הזהב ועיני התכלת שמחה ועליזה והיא מאשרת וצולחת כאשר תאמר? לא בני! שאל נא את פי ואגדך, כי זקנה אנכי לימים ואני אבין דברים כאלה יותר ממך. אכן מישלה היא את נפשה ותבטח על שקר באמרה בלבה כי אין עוד דבר לה ולאביה ולמולדתה ובי מכריה ועמה לא יזכרו ולא יפקדו עוד לפניה — אבל הנה ימים באים...

ועתה ינועו העצים בחוקה ויספרו כי באה הנערה אל תוך הגן והיא שלוה ושמחה מאד, כי ביום ההוא והיא כנצר נתעב השליכה מעל פניה את אביה ואת מולדתה, את מכריה ואת עמה, ותלך ותדבק אחרי אב חדש ומולדת חדשה ותבחר לה מכרים חדשים ועם חדש. אכן חדל העם קשה הלב אשר כפיו נגאלו בדמי נקיים, חדל העם אשר אין לו לב ואין הבין, חדל האות על מצחה כי כשכבר הימים והיא גם היא התחשבה בבנות העם הזה!..

אז תט האלה הזקנה את ראשה ותדבר באזני האלון הרך את דבריה לאמר: „אכן משגה עמה, בני, משגה עמה! הן רק על שוא תחש יגלה והיא מישלה את נפשה מבלי הדעת — ואולם הנה יום בא..."

הס! — הנה העצים נעים ונדים בחוקה וכנפיהם משיקות אשה אל אחותה והן מספרות על דבר אשת הגראף אשר עינים תכלת לה ותלתלים זהב לה והיא יושבת בתוך הארמון אשר מנגד; ואחרי כן יספרו

כי מלא הארמון צהלה ורנה על כל גדותיו וכי חגים ינקופו ומועדים יבואו, קול משתה וקול שמחה, קול רנה וקול זמרה מסביב; ואחרי כן יספרו כי אצילים ונשיאים באים אל הארמון, ויש אשר אשה גדולה תאמר לרעותה: הבישו נא וראו את „היהודיה"! ואחרי כן ישובו ויספרו כי פני אשת הגראף מלאו תמיד אודים גדולים וכל קרביה רגו, וכי לא כלתה ולא נכספה עוד נפשה עד עולם לשוב ולזכור ימים מקדם אשר חלפו כבר ויעברו...

והאלה הזקנה לא תאמין בשמעה את הדברים האלה, והיא אומרת כי אך מילה העלמה את נפשה ותבנת על שקר להשבית את שאון לבה, והיא טרם הבין וטרם תדע עד כמה כלתה נפשה אל אביה, הנותן כסף בנשך ויונק את חלב הארץ, ובכל זה רחום וחנון הוא מאין כמוהו...

ואחרי כן ינועו העצים ויספרו כי ראו באחד הימים ההם את אשת הגראף הצהיבה בשובה מן העיר אחרי לכתה לראות שם פני איש יהודי היושב בתוך השוק הרבוע אל מול פני בית התפלה „חנה הקדושה", ואז היו פניה פני להבים ולבה התרגז ויתגעש בקרבה. אז תקרא בקול גדול ונורא: הנה השפלתי את גאון לבי ואלך ואבוא אליו אל ביתו, ואני לא חפצתי להיות לו כנכריה; אכן הנה עיב הוא את לבו ויגרשני מעל מפתן ביתו כגרש את הכלב אשר השתגע ואת דלת חדרו סגר אחרי, כי על כן נשבעתי כיום הזה לאמר: נכריה אהיה לו מן היום הזה והלאה ולכל האנשים אשר היו קרובים אלי; את איש מהם לא אדע עוד ולא אכיר איש, ואם יבוא יום והוא יבוא לפני ויכרע על ברכיו ויתחנן אלי לשמוע אותו, באלהים נשבעתי כי לא אוסיף עוד לדעת ולהכיר אותו!..

והאלה הזקנה הפנתה את ראשה ותט אל ברוש רם הקומה אשר עמד לשמאלה ותאמר אליו: הידעת אל מי ירומזן מליה אלה? הלא אל אביה תדבר כדברים האלה, אל אביה, אל אביה! אכן צעירה היא לימים ובלב תמים וברוח אמונים נשבעה את שבועתה, וגם יש אשר תשמור את שבועתה זאת, ואולם אל נא תאמין כי יוצאים הדברים מקרב לבה עמוק! לא, בני לא! רק את נפשה היא מילה, ואולי לא תדע גם היא כי מילה היא את נפשה, והיא חושבת כי מאשרת היא ונעלות ולא

תדע כי רעה נגד פניה, וכי יבוא יום ולבה יקרע בה לשנים עשר קרעים — אכן הנה יום בא... הנה יום בא...

ואחרי כן יספרו העצים איש לאחיו כי עזבה האשה הצעירה את הארמון, היא ובעלה הגראף, והם לא באו עוד אל תוך הגן ימים רבים מאד מאד, כי קמו ויסעו לארצות רחוקות ומדינות נכריות, וישבו שנים רבות בארץ איטליה ובארץ יון, בארץ צרפת ובארץ ספרד וגם במצרים ובמדינות אפריקא הרחוקות.

ואחרי כן שבו האיש והאשה, והעצים יספרו כי שמחים ועליזים היו האנשים כל הימים, והאשה שחקה כל היום בקול גדול ותשמח אל גיל תמיד, ועל לבה לא עלה כל זכרון מזכרונות הימים אשר עברו, ורק לפעמים אמרה כי ישנו עם אחד, עם היהודים, והיא תשנא את העם הזה שנאת עולם!...

אכן אשה אין לב היא! אשה עגבנית! קראו אחריה העצים בפה מלא וינועו וינודו בקול גדול...

הם! הם! —

מתוך הארמון אשר מנגד עולה עתה קול זמירות ומנגינות יפות, וקול מהוללים ומהוללות ישמע, וקול שחוק עליזים עולה ובוקע מבעד לחלונות הארמון, וישמעו כל עצי הגן...

אז יעזוב הרוח את ענפי העצים ויעבור מעל פני הגן אשר בעיר, והעלים ישקטו וינוחו, והענפים לא ינועו ולא ינודו עוד, וישקוט כל הגן מסביב והדבר לא נשמע עוד — כי נאלמו העצים כלם.

ובתוך הגן עמדה האלה העבתה והזקנה, והיא כפופה ושחוחה, ופניה זועפים מאד מאד...

* *
*

היום ההוא, עם חג השבועות השני, רד מאד ונוטה אל קצהו,

ברחובות העיר יהמו המון העם ופניהם צוהלים ושמחים; קול המולה ישמע מסביב, המולת בגדי משי חדשים ושמלות וקשורים חדשים העפים בצד ובכתף, והעם יהלך ברגש ובשמחה וששון. ויצא העם את פני רחוב בית הכנסת ועבר את השוק הרבוע ואת רחוב האנגלים עד קצה שדרות האלונים, ומשם ישובו ללכת אל אשר באו.

אכן האחד לא ישוב בלכתו, והוא הולך הלך ועבר גם את שדרות האלונים, בודד הולך בין האלונים.

„מה הקסם אשר קסם לה? — ישאל את נפשו שנית ושלישית — במה לקח את לבה? — מה עשה לה? — מה עשה לה? —".

וגם הפעם עוברות מחשבות מאליפות בקרב לבו וזכרונות רבים עולים ויורדים בו, ולנגד עיניו עוברות כל התמונות והמראות למיום מות עליו אשתו ועד היום אשר עזבה אותו אסתר בתו; וגם עתה יזכור את הימים אשר ישב על הארץ כמתאבל וישבע לנפשו לבלתי זכור עוד אותה לנצח והיתה לו למתה; ואחרי כן יזכור את היום אשר שבה אליו ותקרא לו: „אבי!" והוא לא היה לה עוד לאב ובעצם ידיו גרש אותה מעל מפתן ביתו. — מי יאמין לו עתה את אשר נשא ואת אשר נעשה בקרב לבו ביום ההוא? מי ידע את אשר היה לו בלילה ההוא כאשר הפך שערו וילבנו פתאם? אולי רק האלהים הוא האחד היודע...

אבל האם לא צוה האלהים הזה ויאמר: כרחם אב על בנים? האם לא נטל על האב לרחם על בניו בכל עת?

והוא?! האם לא רחם עליה כרחם אב על בנים?

הן זוכר הוא ברגע הזה כי את עורו קרע מעל בשרו בעצם היום הנורא ההוא וכי ימים רבים היה כחולם ביום ובלילה לא ראה שנה בעיניו; ואז יזכור כי באו לו ימים והוא את כל אשר לו יתן וגם את נפשו יתן בעד הרגע האחד אשר יראה את פניה. — ואחרי כן יזכור כי באו ימים ולבו שב ויהי קשה מאבן ומחלמיש צור, ואז שב וישבע כי לא יוסיף עוד לראות פניה עד עולם. אז באו על נפשו כל מרורות חבוט הקבר וכל חרדת שבעת מדורי הגיהנם.

ושלש וארבע שנים עברו עליו בעת ההיא: שנות עמל ותלאה, ימי רגזה ושבר לב ורגעות דאבה ומחלת נפש. ויש אשר עלה על לבו בימים ההם כי לא יוסיף עוד לחיות אם לא יראה את פניה, ואז באה לו השמועה כי עזבה העלמה את הארץ ותלך ותשב בארצות רחוקות ובמדינות נכריות, בארץ איטליה ובארץ יון, בארץ צרפת ובארץ ספרד וגם במצרים ובמדינות אפריקא הרחוקות.

הבקצוי ארצות רחוקות נאלצה להסתר מפניו? אם מפניו ברחה ותנס על נפשה עד ירכתי שאול? —

אז יגעש לבו וירעש, ומנוחה לא באה עוד אל בתי נפשו. — לא! לא! לא! מן היום הזה והלאה לא יחפוץ עוד לראות את פניה ולא יוסיף עוד זכור אותה עד נצח! — בדברים האלה נשבע לנפשו וגם התחזק והתאמץ לשמור את שבועתו זאת.

ואף אמנם עברו שבועות רבים והוא באמת ובתמים לא נשא עוד את נפשו לראות את פניה וגם לבו שב למנוחתו וינח עתה מזעפו שבם אחור על כל הימים.

אז בא היום המר והנמהר הזה, הוא יום חג השבועות השני.

אכן יגעש בו לבו עתה והוא לא ידע ולא יזכור עוד איכה היה בדבר הזה — ורק אחת יזכור כי בקרוא השמש היום בבקר את המלה: „יזכור!", אז החל פתאם לזכור אותה, ויזכור אותה עם נשמות כל המתים, כזכר את המת. — האם לא מתה הנערה עליו? אם לא כמתה נחשבה לו זה מאז?...

אז התלקחה פתאם בלבו תאוה עזה לראות את פניה ולשמוע את קולה, ותכל נפשו אליה ותכסף אליה בכל עזה ותקפה, כאשר לא כלתה ולא נכספה עוד עד היום הזה. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

קול פרסות סוסים ושעטות רגליהם נשמעו לפתע פתאם. ור' שמואל מרדכי נשא את עיניו ויבט על סביבותיו.

מקצה רחוב האנגלים נראו שני רוכבים יושבים בסוסים ורוכבים בחפזון נמרץ; על הסוס האחד יושב איש אשר לו כתפים רחבות וראשו נשא למעלה ועל הסוס השני רוכבת אשה לבושה שמלת-רוכבים ארוכה ובידה שוט קטן.

רגע אחד נחו הרוכבים וישבתו, והאשה שמה כלי-ראי על עיניה ותבט על סביביה, ופתאם ראתה את היהודי הזקן ותתאדם, ואחרי כן החישה ותך את סוסה על השלי במסמרות ברגליה ותרכב בחפזון נמרץ, וגם הרוכב מהר אחריה, וירכבו שניהם יחדו ויעברו את המקום אשר שם היהודי עומד, והאשה הביטה בו מעבר פניה, ואחרי כן מהרו שניהם וירכבו אל גן היער, הלך ורכב בחפזון.

גם ר׳ שמואל מרדכי הכיר את שנים הרוכבים, ויהי נחפז להשען אל אחד העצים לבלתי נפל ארצה; ואולם שפתיו הלבנות דברו הרש: אכן זה הוא הגראף וזאת רעיתו הגברת!...

„לא! לא! לא! יותר לא אוכל לחכות עוד כי קצרה רוחי כנשוא! ועלי לראות עתה את פניה!..״ . . . .

. . . .

בתוך הארמון, אשר בגן היער יאירו אורים רבים, ואל האולם הארום נאספו האורחים למשתה ושעשע.

הגראף סטאנקיעוויטש יסלסל את שפמו ויאמר: — העל אדות היהודים תאמרו להוכח עמי? ואני אמרתי בלבי כי יודע אנכי אותם הרבה יתר מכם: אין בם אף אחד אשר ישרה נפשו בו! ובדבר הזכיות החדשות אשר תאמרו כי בהנתן להם הזכיות האלה ושבו והיו לאנשים טובים ישרי לב, הלא מלתי אמורה — —

— ידעתי, ידעתי, ענה הגראף וואוארניצין ויעבר כף ידו על מצחו — ואני את חלקי הן הגדתי לכם ואותו אגיד לכם גם היום: אכן אמלל העם הזה ופגעיו רבו עד מאד! אמנם רחוק מכליותי להגיד לכם כי העם הזה כלם צדיקים, כלם ישרים, ונהפוך הוא, ורק אחת אמר

ואיתה אֶשנה: אם נגיד להם ישרם ונשיב להם צדקתם להיות גם הם ככל האזרח אשר בארץ, ושבו גם הם מרע מעלליהם והיו כאחד ממנו.

— אמנם הטיבות מאד, הטיבות אשר דברת, ענה הגראף שטשע-גולסקי אשר ישב עם אחד מזרע האצילים וידבר על דבר הציד אשר יהיה ביום המחרת, ולא התבונן ולא שמע היטב את כל הדברים ההם.

ובעלת הבית, היא הגבירה אשר לה עיני התכלת ותלתלי הזהב, קמה ותשם איש על הפאפיראָס אשר בפיה ותאמר:

— היהודים?! אמנם יודעת אנכי אותם יותר מכלכם, ואני מגידה לכם כי עם כבד עון הוא, זרע מרעים, לוקחי נשך, בנים משחיתים, אוהבי בצע ומעשקות! הלא תדעו כי פי הוא המדבר, ואני אודה ולא אבוש כי גם אנכי הייתי בת לעם הזה... ואולם סלחו נא רגע אחד! קול ענות אנכי שומעת בחצר, קול הכלבים החורצים לשון...

ודלת החדר נפתחה והמשרת בא.

— גברתי! — אמר וישפל קולו — איש זקן עומד בחצר ולא יסור משם עד ראותו את פניך, וגם אמר...

הגבירה לא שמעה עוד את יתר הדברים אשר דבר, כי הלבינו פניה לפתע פתאם, והיא מתהלכת בתוך החדר אחת הנה ואחת הנה ותפושה במזמותיה העמוקות, ותהי כמבקשת עצות מה לעשות. ואולם עוד רגע והיא עמדה ותצו את משרתה להביא את הזקן הביתה.

הדלת נפתחה עד מהרה ור' שמואל מרדכי נראה על הסף.

הגבירה התיצבה ותעמוד הכן ואת ראשה נשאה למעלה ותשם כלי-ראי על אפה.

— מה חפצך, איש-זקן? — אין חפץ לנו כיום הזה בכספך ובמלוהתיך ואין לנו דבר עם אנשים יהודים...

הזקן נפל מלוא קומתו ארצה באחוז השבץ.

הגבירה נתנה אות והמשרתים נשאו את הזקן ויוציאוהו מן הבית. — או נגשה הגבירה אל קרואיה ואורחיה ותברכם ותפרד מעליהם, כי אמרה אשר יכאב עליה ראשה מאד, ותלך ותבוא אל חדרה אשר לה, ואולם

את שלמותיה לא הפשיטה מעל בשרה, ותשב כל הלילה על הכסא, ופניה מכתרות בין כפות ידיה, והנרות אשר בחדר בוערים באש בקול המולה דקה ויהיו כנרות אשר בחדר המת...

— אבן עבר המועד, עבר המועד, ואני את אשר עשיתי לא אוכל עוד להשיב! הוי אלי, אלי, מה כבד עלי המסוה אשר שמתי על פני, מה אמללה לבתי ומה אמללה אנכי!...

ממחרת היום ההוא ורופאים אחדים ישבו באחד הבתים אשר בתוך השוק הרבוע אל מול בית התפלה „חנה הקדושה", וייגעו ויעמלו לרפא נפש איש אשר אחז אותו השבץ. ואולם יד רופאים תקצר לרפא בשר איש אשר כל ימיו היו מבאוכים רבים ורעות גדולות...

בעצם היום ההוא והגראף שטשעגולסקי לא הלך עוד עם האציל הצעיר לצוד ציד כאשר אמרו אתמול, כי בהיות הבקר קמה הגבירה ותצו לצרור את צרורות שמלותיה וחפציה, ואחרי כן נדברה היא והגראף שעות רבות יחדו, ועוד ביום ההוא עזבו את העיר ואת הארץ ויסעו ויבואו עד אפסי ארצות רחוקות ועד קצות מדינות אפריקא.

ואל הגן ואל ארמונם אשר בו לא שבו עוד עד עולם, כי אוהב הגראף מאד את ציד הלביאים בערבות אפריקא, וגם אשתו הגבירה נלחמת יום יום עם הלבאים ועם החיות הרעות ואת נפשה תשליך מנגד, ותהי כאיש אשר חיו היו עליו למשא... ובאחד הימים כאשר שב הגראף זאַוואָדניצין ממסעותיו ספר לתמו כי גם נסה נסתה הגבירה לירות כדור עופרת אל תוך לבה כי רוח עועים מסוך עליה...

זאת תורת הספור אשר אמרתי לספר באזניכם היום על דבר האזכרה אשר נעשתה לנפש אדם בעודה בחיים ואשר כמו מת חשבוה — ואזכיר אליכם הזכרת נשמות.

אבן נשמה אובדת היא, אובדת ומרמה אביה ובני עמה מלפנים, אשר אך בראות אנוש יראו ואני לא חפצתי בלתי אם לעשות לה אזכרה...

שָׁם בָּרָמָה...

(לֶגֶנְדָּה).

שָׁם בְּרָמָה שָׁם נִשְׁקֶפֶת
חָרְבָּה שְׁמֵמָה אַף נֹפֶלֶת,
וּבַלַּיְלָה שֵׁדֵי לַיְלָה
שָׁם יָחֹלּוּ, שָׁם יִרְקֹדוּ.

אַךְ מִלְּפָנִים, בִּימֵי קֶדֶם,
שָׁם — עוֹד זוֹכְרִים — רָאֲתָה עָיִן
בַּיִת גָּדוֹל, בֵּית הַכְּנֶסֶת,
וּבַחוּרִים שָׁם לָמְדוּ.

וּבַחוּרִים שָׁם לָמְדוּ —
אַךְ בָּעֵמֶק שָׁם בָּאֹהֶל
יַחַד אֵם וּבַת יָשָׁבוּ;
בַּת לוֹקַחַת לֵב רֹאֶיהָ.

שָׁם בָּרָמָה שָׁם יִלְמְדוּ —
אַךְ גַּם נֶפֶשׁ יֵשׁ לַנַּעַר,
נֶפֶשׁ חֲפֵצָה; וְאֶחָד נַעַר
חָמַד, אָהַב הַנֶּחְמָדָה.

לַיְלָה לַיְלָה עֵת כִּי נָחוּ
הַבַּחוּרִים וַיִּישָׁנוּ,
וַיְהִי עָזוּב בֵּית־הַכְּנֶסֶת —
שָׁם הַשְּׁנַיִם שָׁם נוֹעָדוּ.

שָׁם יָשָׁבוּ, שָׁם נֶעֱצָבוּ
וַיִּצְחָקוּ אַף נָשָׁקוּ;
שָׁם שָׂמָחוּ, שָׁם נֶאֱנָחוּ —
אַךְ בָּא יוֹמָם כִּי נִתְפָּשׂוּ.

כִּי הַשַּׁמָּשׁ צָד אוֹתָמוֹ
כַּצִּפֳּרִים לִפְנוֹת בֹּקֶר...
וּבְמַקְלֵהוּ בַּרְזֶל עֹשֶׂת
הִכָּה, הִכָּה רֹאשׁ וּזְרֹעַ.

אָז אֶת־חֳלָיוֹ שָׁם בָּרָמָה
חָלָה שְׁלֹשִׁים יוֹם הַנַּעַר;
גַּם הַנַּעֲרָה שָׁם בָּעֵמֶק
חָלְתָה שְׁלֹשִׁים יוֹם, חָלָתָה.

אָז שָׁכְבוּ, אָז נֶעֶצְבוּ,
לֹא צָחָקוּ, לֹא נָשָׁקוּ—
וַיָּמֻתוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד,
גַּם הַנַּעֲרָה גַּם הַנָּעַר.

וּמִנִּי אָז שָׁם נִשְׁקֶפֶת
חָרְבָה שְׁמֵמָה וּמַפֹּלֶת,
וּבְלֵילָה שֵׁדֵי לַיְלָה
שָׁם יָחֹלּוּ אַף יִרְקֹדוּ.

התרל"ז.

ד. פרישמאנן.